

МИЛОСАВ БАБОВИЋ

ЉЕТОПИС ЦРНЕ ГОРЕ НОВАКА КИЛИБАРДЕ

„Црногорска хроника” је роман специфичне садржине, сложене структуре и занатског проседеа, зато доживљај његове приче не зависи само од сензибилитета читаоца, већ и од његова образовања. Већину може пленити фабула — занимљивим мотивима и непосредношћу приповедања. Међутим, у тој равни нису битне особености, поготову није суштинска вредност романа. Те квалитете осетиће углавном образован читалац, и сазнаће да књигу није стварао само таленат, већ и ерудиција. У приповедању је упадљива нит реминисценција на више сфера културе и посебно на епску песму (од *Женидбе Максима Црнојевића*, *Зидања Скадра*, *Сесџре Леке кайеџана*, до *Сџароџ Вујадина* и *Буне на дахије*), које откривају тајну да је романисијер изврстан тумач српског епоса. Многи читаоци старијих нарашћаја евоцираће сећања на давне конгресе југословенских слависта, када су у секцији за народну књижевност слушали реферате професора Вида Латковића, Салка Назечића, Твртка Чубелића, и како су њихова излагања бледела када је узимао реч млади Новак Килибарда. Он је, можда, и мање знао од професора, али је његова душа била ближа епосу и речитост његова их је надмашала. И у „Хронику” је он, ушлитањем два-три стиха, поменом епских ликова, ређе резимеом сижеа, уносио чаробну реч епоса и, посредно, звук гусала, које су „наше сузе утирале”. А како другачије и приповедати о Црној Гори?

Главна нит приповедања исткива визију историје: ликови — владари династије Петровића, од владике Данила, до краља Николе; херцеговачки и скадарски везири — Али паша Сточевић, Махмут Бушатлија, аге и бегови — Ченгић, Љубовић и Лакешић; црногорски јунаци — Вук Мићуновић, Вук Лопушина, Новица Церовић и Петар Кршикала; људи необичних дарова — Мато Глушац, Радован Пипер, Стефан Перовић Цуца, Ђоко Маловић. И примарни мотиви фабуле следе континуитет историјских збивања: истрагу потурица, Царев Лаз, бојеве на Крусима и Љевиштима, Омер пашину годину, битку на Граховцу, опсаду Никшића.

Са сваким поглављем нараста читаочев утисак да му је прича позната: нешто је чуо у детињству, нешто учио у школи. Међутим, то не подрива његову радозналост, напротив, све знатижељније урања у причу. Јер суштина уметничког текста није толико у мотиву приче, већ у ткању приче. Оно исказује таленат.

Модел Килибардиног приповедања је самосвојан; једино, можда, кореспондира се Љубишиним „Причањима Вука Дојчевића”, истина само два компонента: ослањањем на народно предање и уплитањем митског у стварност. Нарација романа отвара једно од битних питања књижевне теорије. Наиме, аутор има шест наратора: инперсоналног, Петра Николина, Шћепана Сарића, Пула Голубова, гуслара Војина Чалова и професора Зупљака. Они припадају разним нараштајима, зато су њихова памћења разновремена. Уз то, Зупљанин је и школско знање историје, а Пуле Голубов прича само оно што песма казује. Број наратора није условило мноштво мотива, напротив, они најчешће причају о истим збивањима и људима. Релативна иновација је у томе што сваки од њих има свој аспект, који одређује *верзију приче* о истом. Тако се конституише особеност коју модерна поетика назива *ојализацијом*. Уствари, *многостласје* приповедања је императив *ауторске позиције*: да се читаоцу не ускрати могућност избора верзије, или, највероватније, да њиховим суочавањем сазнаје прихватљиву истину о историји.

Наратори су разног дара и манира казивања. Сарић најчешће *ојонира* судовима Петра Николина и преферира своју верзију приче. Субјективно-психолошка мотивација је сујета, поетолошка — објективан коректив, да се не би усталило *једно виђење* збивања. Ученик Зупљанин углавном *арбијерира*, јер зна више од обојице. Инперсонални наратор има најкомплекснију функцију: да све чувено од свих обједини и током приче остварује *јединство радње*. Та функција ствара илузију о његовој свемоћи, мада уствари у одбиру туђих казивања он *империјално* чува мисли и речи свих, јер тиме објективира њихове ликове, иначе лишене портрета и ауторске карактеристике.

Петар Николин се казивањем уобличава у самоуверену свезналицу и причалицу. То нарочито долази до израза у његовим пречестим враћањима на иста збивања и људе, која резултирају понављањима. Истина, и понављања су разнородне функције: враћањем на кључне мотиве приче, писац амалгамира обимну и дигресијама разглобљену нарацију. Други тип понављања инперсоналног наратора, поготову Петра Николина, и поред функционалности / као средство објективације казивача, и манир да, у предању, смисле смер наставка приче / енормном фреквенцијом чине негативан ефекат: дешава се да на две узастопне странице приповедач понови три пута већ саопштено читаоцу.

Избором главних казивача — нешколованих људи —, аутор је омогућио слободу оперализације категоријама *времена* и *ипросјора*, као компонената структуре романа. Наиме, *садржина дела није кохерентна наслову и јоднаслову*. Прича се не одвија у оквиру „Времена Мата Глушца”, напротив, сеже у прошлост до Немањића, а истовремено уплиће блиску савременост: владавину Јосипа Броза, чак и недавни хрватско-српски рат. Анормативност ауторског проседеа мотивише факат што Петар и Шћепан не причају „за књигу”, већ што су „жива историја” зато се њихово осећање времена не повинује правилима теорије књижевности.

Просторни круг дела такође превазилази границе Црне Горе. Пре свега, приповедање обухвата летопис Херцеговине, који је садржајем готово равноправан црногорском, затим се шири на Албанију, Дубровник, Млетке, Аустрију, далеку од очију Русију и даљу од срца — Отоманску империју, све до Мисира. Захват простора не врше само путовања црногорских владара и ратовање Али пашино, већ и учешће у радњи романа царева, султана, везира, паша, конзула и шпијуна поменутих држава. Посебно је интензивна улога жена разних простора. Чуди, међутим, аспект третмана жене у судбини мушкарца, породице, поготову у историји! У обимнијем приказу овај мотив би могао бити предмет дубље анализе и — критике.

Приметна је у казивању тенденција *дехероизације* летописа Црне Горе, често и оправдана: да приземљењем ослободи од идеализације стварности и читаоца упути истини. Демитологизација није мимоишла ни такве ауторитете као Његош и Вук Мићуновић! Једино Владика Петар Први остаје са ореолом „свеца који је земљом ходио”. Херојку боја на Крусима спасава епизода о Гаврилу Хелебарди. А за побједе на Царевом Лазу и Љевиштима „Требало би црногорском камену о прси обљесити Обилића медаљу”, каже наратор. Мајсторство персифлаже врхуни и пасажима о султановим харемима, Дубровнику и руском конзулу Гагићу. Али није залуд настала изрека „Језик мој — душманин мој”. И Андрић је писао о Херцеговини, описивао српску, муслиманску, хрватску средину, бегове, трговце, фратре, рају, али је провинцијална лексика строго дозирана: да се осети особеност говора, али да не буде сметња у разумевању нарације. Ово се може рећи и за прозу Бранка Ћопића. Најзад, сви романи Михаила Лалића догађају се у Црној Гори, али у казивању нема бујице локализама. А Килибарда је изгубио осећање мере у фреквенцији провинцијализама. Сваком читаоцу се кида доживљај казивања кад се из реда у ред спотакне на овој лексици: *аскужћел, аранзада, алаверћийи се, барлијекайи, белемаћ, ваосно, виндайи, врчманица, гамбийи, гройиња, дежмек, драгољ, думиндаћ, ђевеница, жгурлин, зайалаверћийи, зађелейирији, инйрајецек, корићай, качкин,*

кайурица, којесийи се, кукоћирес, кумбосаийи, мазлун, мећан, мрледаийи, нашићалиийи, омљеза, океросийи, ойшуйашан, пандркнууй, иијез, йодуйорийи, йодбрућековай, йочакорийи, йрсак, йускейаийи, реушиийи, сеґенйаийи, слебураийи, скверийи, сйублийи, сукерија, йиращ, йрайовијес, йириийике, узнеоријаийи, урњажийи, уасулийи, уґајийиийи, улйина, ужайийи, уйийлај, урјак, чайлаисаийи, чечерав, чийле, цаврандисаийи, цорнада, цулуса, шкамйаийи, шљеворийи, шукурлија, итд, итд.

Није било потребе ради индивидуализације казивања мењати облике именичких и глаголских речи: дрвљад, цревад, шенай, снау, круґла земаљска, йљесма, сйра, йрвљенчи, вижйиша, дванес, шеснес, седамлес, осамлес, ийид; зборијо, наумијо, зайамйијо, дрљасијо, сјашује, вљерује, судијо, бијо, ждијо, умложијо, обожијо, ошйраийо, забачијо, омљеријо, сйијо, видијо, избљен, бржају, бљежао, зайљевали, итд. А даље: йойље, најйойље, једнаман, одсвакле, ойко, млозина, накви, њиовоґа, брез, седеј, јойейи, замлом, итд.

Исто тако нема поетску мотивацију неправилна употреба падежа: „Један владар у државу”, „Осйао је у вљеру йравославну”, „био у цейишнску воденицу”, „не осйане у йричу”, „учио школу на Цейише”; „йашама се сушио језик у вилице”, „йо је ойисао у Горски вијенац”, итд.

Најзад, правила нормативног правописа замењена су изговором у Бањанима: „йрґни иж цейа”, „извади иж њедара”, „дарове нароцке”, „куґа љуцка”, „шалио се и ш цање”, „и ш њим се йонеси”, „ако ће ш њом ґаґаийи ийице”, „йа ијако је ускочијо у Турке”, „а ж Ђоком”, „кучкој мајци ш черенцима ґейейиша”, „међу свљецкијем владарима”, „йа не шћеди да бљежи”, „а ш чела јој мљесец изґријао”, итд. Ово је груба грешка и због ванкњижевних разлога. Јер текст романа Килибардиног сродан је правопису „Пиши ка ийио збориш”. И може бити употребљен /и злоупотребљен/ као потпора тези о постојању „црногорског језика”.

Иначе, језик наратије „Црногорске хронике” карактерише лексичко-фразеолошко обиље. Исказна парадигма почиње од локализама које ретко ко изван Бањана и Дробњака може разумети, па им читалац дешифрује семантику по „сенту”. Богати се пословицом, атрибуцијом народне песме, афоризмом, каламбуром, ауторском деривацијом, гамом метафоризације. Као у његовој причи султани, паше и везири, који „ћесе злата жежених дуката” просипају по калдрми, бар у песмама, тако и Килибарда странице књиге засипа рушпом ријечи, тачније, расипа хазардерски. Навикнут да писац штедљиво троши ријеч, по завету да њима буде тесно, а мислима широко, читалац се може зачудити овом расипништву. У своје време Иго се хвалио да је створио реч „гамен”. А Достојевски се поносио што је „моћном и слободном” руском језику

подарио глагол „штушеватъся”, који у преводу значи „бити мањи од маковог зрна”. Килибарда је хтео да превазиђе све узоре, и погрешно. Јер у његовим приновама поред једног зрна има доста и плеве. А позната је пословица да „Кашичица катрана поквари буре меда”.